

Kilpavarustelun taloudellinen rasitus kylmän sodan aikana

Kylmän sodan asetelma tuotti ennennäkemättömän kilpavarustelun. Vastakkaiset blokit pyrkivät säilyttämään keskinäisen voimatasapainon tai pääsemään ylivoima-asemaan, mistä syystä vastapuolen mahdollisia varusteluhankkeita ennakotiin omilla ohjelmilla ja jatkuvasti ylläpidettiin salaisia tutkimus- ja kehitysprojekteja riippumatta poliittisten suhteiden kehityksestä.

Vaikka suurvaltojen varustelua hallinneet ydinaseet olivat verraten halpoja tuhovoimaansa nähden, niiden kehittäminen maksoi paljon ja kummankin osapuolen jatkuvassa toimintavalmiudessa ollut ydinaseistuksen kokonaisuus muodosti erittäin kalliin järjestelmän. Voimatasapainon arviointi oli ydinaseiden kaudella vaikeampaa kuin esimerkiksi perinteisten laivastojen keskinäinen vertailu, joten osapuolilla oli taipumusta varmuuden vuoksi yliarvioida vastapuolen voimaa ja siten perustella omia uusia hankintojaan.

On arvioitu, että kylmän sodan aikaiseen varusteluun käytettiin ainakin kahdeksantuhatta miljardia (8 000 000 000 000) US-dollaria, mistä suuri osa kului ydinasejärjestelmien määrälliseen ja laadulliseen kehittämiseen. Varsinaisten ydinpommien ja muiden ydintaistelukärkien lisäksi noihin asejärjestelmiin kuului jatkuvasti taistelunvalmiina pidettyinä tuhansia pommikoneita ja ohjuksia sekä kymmenittäin suuria sukellusveneitä eri puolilla maailmaa.

Kilpavarustelu rasitti suhteellisesti eniten Neuvostoliittoa, joka käytti sotilasmenoihin kylmän sodan loppuvaiheissa noin 20 prosenttia kokonaistuotannostaan. Tilastojen erot ja todellisten kustannusten salaaminen on tehnyt mahdottomaksi määrittää varustelurasitusta tarkemmin, mutta se vastasi tavanomaista sodassa olevan maan kulutusta. Arviointia vaikeuttaa lisäksi se, että Neuvostoliitossa varusteluteollisuus oli kietoutunut tiiviisti muun tuotannon yhteyteen ja sotilaskäyttöön tehtyjä tuotteita käytettiin myös siviilitarkoituksiin. Joka tapauksessa on oikeutettua sanoa, että Neuvostoliitto lopulta ”varusti itsensä kuoliaaksi”, sillä talous ei kestänyt jatkuvan sotatilan kaltaista räsitusta.

Yhdysvaltojen taloudellinen voima oli kylmän sodan aikana noin viisinkertainen Neuvostoliittoon nähden. Yhdysvallat hallitsi toisen maailmansodan jälkeen yli puolta maailman kokonaistuotannosta tärkeillä aloilla, ja tuo suhteellinen osuus oli noin 30 prosentin luokkaa vielä kylmän sodan loppuvaiheissakin. Läntisen liittokunnan voimavarat itäblokkiin nähden olivat moninkertaiset, joten ei voitu edes puhua taloudellisesta voimatasapainosta. Neuvostoliiton ja koko itäblokin voimakas varustelu pyrki tasoittamaan sotilaallisia voimasuhteita, mutta lännen ylivoima oli tälläkin alalla aivan selvä.

Yhdysvallat käytti kylmän sodan lopulla suoranaisesti sotilasmenoihin noin kuusi prosenttia BKT:sta, rahamääräisesti vuonna 1988 noin 500 miljardia dollaria. Seuraavalla vuosikymmenellä sotilasmenot lähes puolittuivat, ja siitä ne taas nousivat jyrkästi niin, että vuonna 2010 Yhdysvaltojen sotilasmenot ovat jälleen kylmän sodan huippuvuosien tasoa,

noin 600 miljardia dollaria (ilman kaikkia sotakustannuksiakin).

Läntisen liittokunnan piirissä sotilasmenojen suhteellinen rasitus vaihteli suuresti. Entisissä siirtomaavalloissa Isossa-Britanniassa ja Ranskassa sotilasmenoihin käytettiin selvästi yli viisi prosenttia BKT:sta, ja monissa muissakin Länsi-Europan maissa sotilasmenojen BKT-osuus oli noin 3-5 prosentin luokkaa. Japanissa oli asetettu lakimääräinen katto yhteen prosenttiin bruttokansantuotteesta, mutta suuren tuotantokyvyn ansiosta Japanin sotilasbudjetti kuului silti maailman suurimpiin.

Länsimaiden rauhanliikkeet ja monet muutkin kansalaisjärjestöt arvostelivat jatkuvasti kilpavarustelua ja sotilasmenojen suuruutta. Toisaalta ehkä tunnetuin kilpavarustelun kritiikki kuultiin presidentti Dwight Eisenhowerin läksiäispuheessa tammikuussa 1961, kun hän moitti ”sotilaallis-teollista kompleksia” tarpeettoman korkean varustelutason ylläpitämisestä. Poliittiset vastustajat puolestaan syyttivät Eisenhoweria Neuvostoliiton ”päästämisestä edelle kilpavarustelussa”, mutta hän presidenttinä ja viiden tähden kenraalina kyllä tunsikin tarkoin Yhdysvaltojen silloisen ylivoiman.

Kylmän sodan päätösvaiheessa 1980-luvun alkupuolella presidentti Ronald Reagan avoimesti julisti, että tarkoituksena oli näännyttää Neuvostoliitto varustelurasitukseen. Tähän kuului sotilasbudjetin voimakas kasvattaminen ja erittäin kalliin avaruuden aseistamisohjelman (”strateginen puolustusaloite”, SDI) aloittaminen. Neuvostoliitolla ei enää ollut voimia vastata varusteluhankkeisiin, joten saattoi syntyä vaikutelma, että niillä Yhdysvallat olisi voittanut kylmän sodan. Todellisuus oli moninaisempi, sillä myös Yhdysvaltojen talous kärsi suuresti korkeasta panostuksesta sotilasmenoihin, samalla kun kilpailijamaat Japani ja Saksan liittotasavalta kehittivät voimakkaasti siviiliteknologiaa ja siihen perustuvaa tuotantoa. Sotilaallinen tuotanto sekä siihen liittynyt salainen tutkimus- ja kehittämistoiminta vääristivät myös Yhdysvaltojen talouden rakennetta, joten kylmän sodan päättyminen oli suuri helpotus amerikkalaisten hyvinvoinnin kannalta.

Jäljelle jäivät kylmän sodan aikana kertyneet valtavat asevarastot, joiden tuhoaminen tai muuntaminen hyötykäyttöön on yksinomaan Yhdysvalloissa maksanut arviolta 400 miljardia dollaria ja vaatinut yli 20 vuotta tehtävästä suoriutumiseen. Neuvostoliitolta periytyneen ylijäämäaseistuksen tuhoaminen ja jätteiden uudelleenkäsittely on ollut sitäkin suurempi ongelma. Asevarastoista aiheutuneiden ympäristötuhojen korjaaminen on yhä kesken.

Lähteet: Jeremy Isaacs – Taylor Downing, *Cold War* (Bantam Press, 1998), s. 418-421, Eric Hobsbawm, *Äärimmäisyyksien aika* (1999), s. 317-320 sekä vuosikirjat *The Military Balance* (IISS, London) ja *SIPRI Yearbooks* (Stockholm)